

ХУДОЖНІ ВАРІАЦІЇ ОБРАЗУ ЧОРНОГО МОРЯ В ЛІРИЦІ ДМИТРА ШУПТИ

Творчий шлях Дмитра Шупти, розпочавшись на Полтавщині, не випадково пов'язаний з осягненням морської стихії. Ще в юнацькі роки він опиняється у Криму, де закінчує медичний інститут, а згодом доля приводить його до Одеси. Саме одеський період творчості поета позначений неординарною мариністикою, представленою у більшості збірок останніх десятиліть, серед яких назвемо «Плавбу», «Листя клена», «Осіньню грань», «Коротке речення доби», особливо виділивши у нашому контексті «Межінь» і «Турецький вітер», а також своєрідне «мариністичне вибране» – збірку «Око курячого бога».

Уже сама кількість названих (а далеко не всі ми назвали) збірок дозволяє говорити про те, що мариністика не є епізодом у доробку поета, але складає цілий пласт у його творчості, визначаючи певну специфіку образного мислення та авторської манери митця. Мариністика Дмитра Шупти народжується не тільки у захопленні від зустрічі людини зі стихією моря, але у пильному вдивлянні людини і моря одне в одного, у взаємовпізнаванні цих двох живих субстанцій. Ось чому солідний корпус віршів не знає повторень, одноманітності. Книга моря Дмитра Шупти читається як книга життя суверенної істоти, різноманітної у своїх стосунках з людиною. Останнє видається нам принципово важливим, адже традиційно ми звикли до персоніфікації образу моря, коли самовпевненість людини змушує її наділяти своєю природою оточуючий світ, читаючи ж мариністичну поезію Дмитра Шупти мимоволі відчуваєш, що перед тобою розгортається життя іншого світу, енергія і внутрішній сенс якого беруть тебе у полон, і уже не ти наділяєш море собою, а воно диктує тобі свій настрій і ритм.

Ще однією особливістю мариністики поета є бачення внутрішньої єдності та одночасного протистояння таких топосів як море, степ, місто (знаковою тут видається назва збірки «Межінь»). Образ Одеси як міста морського, звичайно, закономірний та традиційний – хто б не писав про Одесу, не згадати про море не може, але у Дмитра Шупти ця єдність міста і моря набуває особливого звучання, вони ніби перетікають одне в одне,

утворюючи один організм із своїм верхнім видимим та підземно-підводним невидимим життям.

Сприйняття й звучання ліричних творів Дмитра Шупти – явище внутрішньо диференційоване, складне, не допускає однозначної оцінки. Дмитро Шупта не лише співець природи, але й художник, котрий сказав принципово нове поетичне слово про Одесу, місто, котре на його очах переходило з віку XX у століття XXI. Так само як проблеми міста, екології, його хвилюють долі міських жителів, втомлених від «штормових трудів» («Спочив моря»), «від гаму й черг», від смогу, диму, бруду і гризот («Дикий пляж»).

Мотиви миру, спокою, любові, традиційні для споглядально-філософської лірики, розгортаються в багатьох поезіях збірки «Межінь». Згадаймо тут хоча б вірш з промовистим заголовком «Спочив моря»

Відпочивають хвиль долоні –
На них і я помолодів
Спокійні далечі солоні
Опісля «штормових трудів».

Ліричний герой відчуває дотик морських хвиль, поринає в природну безмежність моря, «спокійні далечі солоні». Море тут – ідеальний красвид, місце для відпочинку, відновлення сил. Зупинитись, поринути у світ спокою, таємничої сповідальності і мрій, закликає поет у вірші, поетичнім поклику – заохоченні «Морське вогнище»:

Доки тут немає ще нікого,
Доки сплять ще подуви степів,
Сядьмо біля вогнища морського,
Слухати вогню і моря спів.

Автор вочевидь певен, вдивляючись в морську стихію, щиро захоплюючись «морським вогнищем», людина хоча б на короткий час вивищується над дрібязковими умовностями, духовно очищається в думках і почуттях переноситься в інший «не знаний світ», де

Краса чарує особлива,
Не бариться і не поспіша.
І як благодатна перша злива.
Постає в красі своїй душа.

Поет, творча особистість, людина філософського складу, Сковородинської натури, Дмитро Шупта отримує щире задоволення й радість, «веселие сердечное» від самої можливості захоплюватись красою, гармонією у природі, в світі людей, чи – старовини. Дуже доречним

видаються тут рефлексії Михайлини Коцюбинської з приводу духовного механізму розбудови людини в людині на прикладі поетичної творчості. Літературознавець стверджує, що поетові, та й людині загалом, для «етичної гігієни» потрібні години тиші, коли вона, пізнаючи себе, самовідроджується. І тільки така «відреставрована», людина свідомо обертається обличчям до суспільства, розкриває свою громадянську дієздатність.

Вражає авторська спостережливість, поет помічає найменші зміни у царстві моря: як «море грає в чашу літа перелите, І здається давнім раєм царство моря посполите» («Місяць над морем»); як починається прибій («У двобої – вода і граніт. Страшний поєдинок цей славить прибій. А вітер несе партитуру сюїт»); як море штормить («Над морем гроза. Блискавиць наче гарпій Хтось випустив – повні мішки розв'язав»).

Перш за все впадає у вічі метафоричність поетичної мови Д. Шупти, звертає на себе увагу і те, що метафори часто доповнюються епітетами й порівняннями, що увиразнюють зображення, підкреслюють якусь ознаку, допомагають глибше розкрити образ, ускладнюючи та динамізуючи саму метафору.

Розглянемо варіацію образу моря у вірші «Споглядання шквалу». Образ «широкославного Чорного моря», що «кипить і варить чорну ніч», осінні хвилі підіймає холодний різкий вітер, дощ порошить... Буремне осіннє море не викликає радощів, тут немає і натяку на світлий промінь надії на заспокоєння стихії.

За допомогою образу моря в негоду передано печаль. Печаль від того, що «десь ділось літо». Печаль без очікування на зміни в природі. Описуючи свої враження, сам процес «споглядання шквалу», автор активізує відчуття й уяву, вдається до порівнянь, продукує несподівані для реципієнта асоціації, котрі стають матеріалом для творення нових поетичних смислів:

Осіння хвиля. Ні душі.
Бездомні хвилі, безпритульні
Снують у морі, як бомжі.

Ліричний герой, образ якого виразно відсилає нас до образу митця, асоціює бездомні хвилі з долею безпритульних, розкриваючи драму людського існування. Важливий у розумінні авторського споглядання моря – мотив єднання моря і ліричного героя.

І я наважився – вкотре
В негоду з морем – сам у віч.

Митець потерпає за море, і якщо буває, морю не здужається, поет, як лікар (а Д.Шупта, дійсно, за освітою лікар) квапиться до нього на допомогу, щоби вилікувати, позбавити непотрібних хвилювань і тривоги.

Повів легкої печалі приховується і в динамічно-пружному й експресивно-молодецькому вірші «Осідлання хвилі», в якому поет закликає молодь помірятись своєю вправністю з бурхливою морською хвилею:

Хвилю осідлай, ревучу хвилю –
Силою помірайсь на воді!
Жаль, що я вже хвилю не осилю,
Як бувало в роки молоді.

Завершальні рядки вірша порушують оптимістичну тональність – це щемливо-болюча рефлексія з приводу швидкоплинності життя, жаль за молодістю, пережитими літами. Можливо має рацію В. Іванисенко коли зазначає, що «...іноді проривається у віршах Д. Шупти навіть певна оптимістична нота, але якась вона відчайдушна, посилена попелом гіркоти. Моторошний він, безнадійний оцей нинішній оптимізм української поезії – як і саме буття України...»¹. У вірші «Відчай моря» в образі моря сфокусовано первісну силу, яка може багато чому навчити людину. Чи не тому, «пращури боготворили море. Й цю любов заповідали нам». Поет стривожений нехтуванням заповіту предків, глобальним колапсом перед яким опинилась водна стихія:

Чорне море зовсім розорилось,
Як же пережить важкі часи?
Тихне розпорошеність прибою –
Вичерпано сили в боротьбі.
Чорне море з мертвою водою
Не потрібне вже й саме собі.

Забруднення моря викидами промислової побутової діяльності людини – екологічна проблема болить поетові і у вірші «Одеса».

Над морем, перетвореним в клоаку,
Вдихаєм щедрий гемонський радон
Отрута і у морі, і на суші,
Отрута заповзає смогом скрізь –
Вона проникла навіть в наші душі,
Від неї і в очу постійна різь.
Тут все – чуже. І ми вже – очумілі.
Ніде тут мови рідної не чуть.
Щось трапся, і манкурти знахабнілі
Самі себе живцем перегризуть.

¹ В. Іванисенко, *Між безнадією і сподіванням* [у:] Думська площа, 2008.

Як бачимо, поет дбає і про екологію людських душ, моральне здоров'я нації, а його слова розкуті, відверті, сповнені вагомості і глибини.

Прикметною в цьому плані є поезія «Дельфін», в якій висловлено своєрідну формулу гуманізму. Сюжет, на перший погляд, ніби простий, але в нім закреслено глибокий зміст. Зненацька прийшла біда. В морі поранено дельфіна. І він потребує допомоги. Сподівається на порятунок. Але, на превеликий жаль, друга не знайшлося.

Не знайшлося дельфіну друга,

А підмоги – й поготів:
Ні ургентного хірурга,
Ні лікарні, ні бинтів.

І найстрашніше те, що доведеться помирати на видноті у байдужих і черствих:

Надто гірко помирати
У байдужих на виду.

Ясно, що цей вірш не лише про екологію нашого Чорного моря, а й про екологію душ нашого підрастаючого покоління, про його гуманність, доброчинність, небайдужість. Сам поет Дмитро Романович Шупта за натурою своєю людина вкрай небайдужа, що виявляється в його віршах, і в щоденному житті, в роботі. Вірші збірки «Межін», як влучно підмітив Олександр Січкар, «пронизані підбадьорюючим душу вітром мандрів, солоним смаком морської романтики. І відчувається: як море, кипить і душа поета. Кипить шаленою пристрастю і нестримною любов'ю до рідного українського поетичного слова.»

Для своїх творів поет часто обирає найбуденнішу подію, але відкриває (на цім малім матеріалі) найнебуденніший зміст. Згадаймо, принагідно й вірш «411-а батарея». З історичного монументу знято мародерами табличку й відправлено на кольоровий металобрухт. Поетові болить таке варварське ставлення до історичного минулого, таке виродження й деградація. Яюсь по-шевченківськи емоційно звучать акордні рядки:

Душі нема й не буде супостата
У мирний час, на фронті чи в тилу.
У просторінь розгублена гармата
Волає німо про таку хулу.

У вірші «Зима в порту» на високому майстерному рівні зображено порт не лише, як пейзажний атрибут, а й в усій своїй зимово-кольоровій гамі, з використанням відповідного звукопису змальована важка й

відповідальна робота порту, портовиків, яким вдається розширити людську браму України.

Як в жилах кров, потоки вантажів
Течуть крізь головну свою аорту,
Порт у напрузі, порт не спорожнів –
У праці кропіткій причали порту.
Хто синє море в душу увібрав,
Душа у того в пристрасті нуртує.

Велика кількість пейзажних малюнків, розмаїтість їх за тим, який час доби (ранок, день, вечір, ніч), яку пору року вони відбивають (весна, літо, осінь, зима); за географічним розташуванням (Затока, лиман, Чорне море, Крижанівка) свідчать про величезні можливості таланту поета. Він, крім зорових спостережень з художньою переконливістю передає також слухові, зорово-дотикові враження. Використано поетом і здобутки імпресіонізму, як-от у вірші «Хвиля»:

Хвиля в зародку вібує
Надвечірньої пори.
Море всесвітом чарує,
Море мінить кольори.
З порцеляни ранні зорі
В повечір'я тихий час.
В перламутровому морі
Я пливу мов піленгас

Авторський інтерес спрямовується тут на фіксацію безпосередньо сприйнятого мінливого моря (що «мінить кольори»). Ба більше, йдеться тут про цілковите злиття стану душі і стану навколишньої природи – моря. (Море – це його стихія, море – це його «давня рідня»), як скаже поет у вірші «Цвітом скипає обновіть» (збірка «Турецький вітер»).

Естетично організовані нюанси вражень, імпресіоністичну розв'язку маємо і у поезії «Нічне купання». Герої на якийсь час припиняють усвідомлювати себе, зливаються з сутність природи, з морською стихією.

Нас двоє – ми такі прекрасні,
І невагомі в нас тіла.
У шумі хвиль, у бризках піни
Ми – то на гребні, то на дні.
Пустуємо, немов дельфіни.
На пляжі дикому – одні.
Я в краплях, весь – немов у зорях,
Перед тобою очутів...
Солонуватий присмак моря,
Солодка щедрість почуттів.

Міріади вражень, фантастичних, романтичних, безхитрісних, сприйнятих гостро критично чи трагічно, безупинним потоком осідаючи в свідомість поета, набувають форми різножанрових віршів збірки «Межінь».

Дуже доречними видаються тут рефлексії щодо лірики Д. Шупти В. Січкаря у праці «Книга моря». «Море у віршах визнаного мариніста воістину всесильне. Воно бушує і піниться. Пульсує. Від нього вібрує горизонт. Перламутрові хвилі дрижать, наче мрії, переливно змінюючи свої кольори та відтінки. Які тільки барви, епітети й метафори не знаходить український лірик на палітрі свого натхнення, щоб передати кипучу стихію моря та його різноманітне життя! Мелодійна і жвава мова карбованих барвистих віршів – це мова стихії! Це мова самого моря, яка змушує відчувати, що поет Д. Шупта – справжній художник моря, чаклун морського катрена, співець морських просторів, маяків, гаваней і причалів, чайок і бригів, бухт і портів рідної України».

Має рацію дослідник, збірка «Межінь» – це книга моря», цілий калейдоскоп картин в русі, кожна наступна поезія є ніби продовженням попередньої, розкриває певну грань життя моря, тому вірші не здаються однаковими. Воістину, як зізнається сам поет:

Читаю море, як розкрити книгу
Захоплюючи, світлу і нову...

І відповідно задуму – духовним зором автора охоплено багатогранне життя моря, відтворено його поетичну панораму.

Мариністика, поза сумнівом, володіє виразним інтермедіальним потенціалом. Наведені нами приклади з лірики Дмитра Шупти дозволяють говорити і про активізацію візуальної образності, яка відсилає уяву читача до живопису, а властивий текстам автора виразний ритмічний малюнок створює специфічний музичний ефект, коли море не тільки бачиться, але й чується. Таким чином, мариністика посідає особливе місце у тематично і жанрово різноманітній творчості Дмитра Шупти – одного з виразних представників українського поетичного слова.

Бібліографія

- Інтелектуальний простір авторефлексій І.Франка у передмовах до поетичних збірок *Діалог і діалогічність в українській літературі 19-20 ст.* Одеса 2013, с. 133-159.
- Мистецька реалізація екзистенційних мотивів у повістях Панаса Мирного [у:] *Проблеми сучасного літературознавства.* Одеса, 2016, вип. 22, ст. 106-116.
- Відлуння стоїчної філософії в ліриці І.Франка [у:] *Слово і час.* Київ, 2015, н. 11, с. 36-42.

Olena Tkaczuk
Odessa

ARTISTIK VARIATIONS OF AN IMAGE OF THE BLACK SEA IN THE LYRIKS OF DMITRY SHUBY

Summary

In the article was reviewed marine motifs and artistic originality of lyrics from Dmitry Shuby. Analyzes the poetry collection „Megin (Middle of the summer),” in which comes out very clearly the image of the Black Sea as the basis of artistic conception of the poet.

It was found that the studied work typical use „cosmic” images: sky, moon, sun, earth, clouds, forces of different nature, but they are often subject to the philosophical understanding of the world and warning that people should live in harmony with nature, take care of the ecology of the environment. Landscape paintings often have a philosophical meaning. Contemplation of changes in nature grows into a life experience, all this raises philosophical meditation on the transience of human life, loneliness, conscience, evil and good. The very name of poetry „Book of the Sea” focuses on the author’s global vision in the stories of anthropological and natural as a whole. The Book of art in a Dmitry Shuby reception – this is nature, universe, the way of implementation of it.

In general, the poetry collection „Megin (Middle of summer)” are a kind of mosaic of impressions, moods and feelings, is a kaleidoscope of pictures in motion, each subsequent poetry is like a continuation of the previous one, reveals a facet of the life of the sea, because of that the poems do not seem the same.

We observed plenty of scenery, a variety of them by time of day (morning, afternoon, evening, night), they reflect season (spring, summer, autumn, winter), geographic location (bay, estuary, the Black Sea) it show the enormous opportunities for talent of the poet. He, in addition to visual observations of artistic conviction, also uses auditory, tactile, visual and tactile impression. The semantics of the text from author has its own psychological background, philosophy of life, gaining special importance of marine motifs combining with public motifs. Dmitry Shuby often builds his texts circulated parallels of fluidity of human existence and extinction processes of nature.

Describing his impressions of Sea forces, by intensifying feelings and imagination, resorting to comparisons, metaphors, epithets produces unexpected associations, which are material for the creation of new poetic meanings. The article notices an application of achievements of realism (which is based on actual Ukrainian mythology) and impressionism. The poet is experimenting over with the tropics, diversification, and uses archetypes, cosmic images.

Key words: of maritime motifs, author, poetry, metaphor, image, concept of impressionistic tendencies

Ключові слова: мариністичні мотиви, автор, вірш, метафора, образ, імпресіоністичні тенденції, концепція

ОЛЕНА ТКАЧУК, кандидат філологічних наук, доцент української літератури ОНУ ім. Мечнікова.

Наукові зацікавлення: художньо-стильові особливості прози І.Франка